

Spinoza'nın Zihin Beden Sorunsalı: Zihin Felsefesi Kuramları Arasında Spinoza'nın Yeri ve Önemi

Araştırma Makalesi

Barış BİÇER

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi
barisbicer0088@gmail.com
ORCID: 0009-0000-5599-3255
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8241297>

ÖZET

Bu çalışmada Brauch Spinoza'nın felsefe sisteminde insan kavramından yola çıkılarak zihin-beden ilişkisi anlatılacaktır. İnsan kavramı genel varolan sahasında bir kip olarak bulunmaktadır. Bu durumda belirlenmiş bir yapı olarak zihin beden bütünlüğünü bulsak dahi bu durumun güncel zihin felsefesinde hangi kuramlara tekabül edeceği incelenmiştir. Spinoza'nın hem zihin felsefesi açısından hem mevcut kuramlar üzerinden önemi su yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Modern zihin felsefesinin kaynaklık etmesi bakımından batı felsefesi Descartes modern dönemin kurucuları arasında ele almaktadır. Şüphesiz onun oluşturduğu savunulan yapıdan gelişen ekol bugünün felsefesini şekillendirmektedir. Ancak hem Descartesin felsefesindeki beden ve zihin etkileşiminin nasıl gerçekleştiği gibi 'açıkları' kapatabilmiş olmasından dolayı hem de kendi özgün tarzıyla alternatif bir kaynak felsefe oluşturmuş olmasından dolayı Spinozayı incelemeye geri dönmek gerekmektedir. Bu sayede zihin gelsefesi buna bağlı olarak yapay zeka'nın zihni meselesi gibi günümüz problemlerini çözüme kavuşturmak için yeni doneler sağlayacaktır. İçinde bulunduğumuz postmodern dönemin kuşkusuz yeni bakış açılarına ihtiyaç duyduğu bu günlerde bugünün kavramlarıyla felsefe tarihinin temel taşlarını irdelemek yarına açılan yolu aydınlatmanın bir yolu olarak durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Spinoza, İnsan, Zihin Felsefesi, Zihin, Beden

GİRİŞ

Henüz sınırları tam olarak belirlenmemiş bir alan olarak zihin felsefesi, buna rağmen felsefe literatüründeki yerini sarsılmaz biçimde sağlamıştır. Bunun nedenleri arasında klasik felsefe özelliği olarak gösterdiğimiz kümülatif ilerlemeciliğin yanı sıra bütün bir felsefe külliyyatının insan tasvirlerini ele alarak ilerlemeci bir yol arayışı ilk sırada gösterilebilir. Bunun yanı sıra zihin kavramının hangi varoluş ve/veya varlıklara atfedilebileceği hala belirlenmemiş konuları arasında engin bir araştırma alanı sunmaktadır. Bu nedenler çoğaltılabilir. Durum

böyleyken bu yeni sayılabilecek alanın temellerini sağlamlaştırma gayreti oldukça önem kazanmaktadır. Biz bu yazımızda bu temel sağlamlaştırma misyonunu Brauch Spinoza üzerinden iletme denemesine gireceğiz.

Descartese kadar genel olarak zihin, ruh kavramı olarak düşünülüyordu ancak Ruh kavramının sınırları oldukça geniş bir açıdan ele almaktaydı. "Descartes'in "Ben"i yani düşünen özneyi keşfetmesi, felsefe alanına yeni bir yön vermiştir. Zihin evrenin tartışma odağı olmuş ve en dikkat çeken noktada durmuştur."(Gültekin, 2022, S.28) Zihin kavramının önemli sınır çizgilerinden biri olan Descartese karşı yaptığı eleştiriler yönüyle Spinoza bu alanda ayrıca önem kazanmaktadır. Spinoza felsefesine dair herhangi bir çalışmaya girilirken ontolojisine değinmek son derece önem arz etmektedir. "Spinoza'nın bütün sistemin Tanrı kavramı ekseninde oluştuğunu, Tanrı kavramının sistemin hem başlangıç hem de son noktası olduğunu söylemek gerekir."(Ceylan, 2019, S. 57) Spinoza ilkin Tanrı çözümlemesi yaparak felsefesini geometrik bir yöntemle bu kavram dizgesinde oluşturmaktadır.

Başlangıç noktası olarak Tanrı kavramını alması gerçek anlamda varlığı onun üzerine inşa etmesi başka bir ifadeyle onunla ifade etmesi durumundadır. Çünkü tek töz tüm sıfatları kendinde olması ve bu sıfatların sınırlı varyasyonları olarak kipleri bizi ve diğer var olanları ifade etmektedir.

Spinoza açıklanan bu konuyu şu şekilde ifade etmektedir: Var olan her şey Tanrıda vardır ve Tanrı olmadan hiçbir şey var olamaz ve tasarlanamaz (Spinoza, 2011, S.49). "Tanrıda olmak" olmak kavramı ikinci bölümde açıklanacaktır. Bize Spinoza'nın klasik anlamda her şeyin toplamı Tanrıdır. Fikrinden daha farklı bir düşünceye sahip olduğunu göstermektedir.

1. Spinoza'nın Tanrı Kavramı

Spinoza'nın felsefesi hakkında genel olarak bir ontoloji dersek yanılıya düşmüş olmayız. Çünkü O genel olarak tüm düşüncelerini Tanrı/Doğa ile bağdaştırmaktadır. Bu açıdan temel eseri olarak tanımlardan, aksiyomlara oradan da tümdengelim yoluyla önermelere ulaştığı eseri Etika gösterilebilir. beş bölümden oluşan eserinin ilk bölümü Tanrı kavramına ayrılmıştır. İlk tanımını "Özü varlığı kuşatan, başka deyişle tabiatı ancak var olarak tasarlanabilecek olan şeye, kendi kendisinin nedeni (causam sui) diyorum." (Spinoza, 2011, S.31) olarak yapmaktadır.

"Özü varlığı kuşatmak" bu tanım Spinoza'nın en temel belki de en tasvir edici tanımlarından biridir. Burada Spinoza genel olarak aşkınsal bir tanrı anlayışına karşın "içkin" olan bir yaratıcı kavramını ileri sürer. Buradan da "kendi kendisinin nedeni" tanımını ele almak gerekir. Öyleyse o doğaya içkin olarak kendisinin nedeni olmayan yaratıcı doğa durumundadır. Başka bir ifadeyle Tanrı/Doğa durumundadır. Bu ikisi ayrı iki kavram imlemez. Tanrı/doğa ilk varlık her şeyinde mantıksal olarak kendinden çıktığı her şeyin nedeni olan varlıktır. Bu açıdan tek töz olarak ele alınmaktadır. Böylece tanrının varlığı da bir anlamda kanıtlanmış olur:

Varoluş Tanrı tanımında içerildiği için, Tanrı'nın var olduğu yargısı, analitik bir doğru olarak ortaya çıkar. Tanrı, var olmaması düşünülemeyen varlıktır. Spinoza, bu görüşünü

kanıtlamak için, tözü Tanrı'yla özdeşleştirdikten, Tanrı'yı düşünmenin tözü düşünmek olduğunu ifade ettikten sonra, varoluşun tözün özünün bir gereği olduğunu belirtir (Cevizci, 2016, S.307).

Tanrı/doğa dışındaki varlıklar da onun sıfatlarının bir tezahürü olarak varolmaktadır. Bu açıdan var olanlar zorunlu ve mümkün olarak ayırştırmak mümkündür. O, var olanları, kendinde olan (in temselves) ve başka şeyde olanlar (in other things) şeklinde tasnif eder (Arıcan, 2015, S.103). Spinoza terminolojisi ile ifade etmemiz gerekecek olursa Natura naturans ve natura naturata olarak belirtilebilir.

Yukarıda belirttiğimiz üzere özdeş olmayan iki farklı varlıktan bahsettiği açıklığa kavuşmaktadır. Bu açıdan her şey Tanrıdır. Yanlış anlaşılması her şey Tanrıdır olarak düzeltmek gerekir.

Tanrı dışında hiçbir cevher olmayacağından, var olan her şey Tanrı'nın hal ve değişimi ya da tezahürü olan bir tavır (mode/modus) olmaktadır. Hal böyle olunca tavır, hem Tanrı'nın bir hal ve değişimi ifade etmekte, hem de o tanrı olmadan var olamayan ve anlaşılamayan bir varlığın belirtmiş olmaktadır (Arıcan, 2015, S.106).

2. İnsan ve Natura Naturata Arasındaki Konumu

Spinoza Etika'nın ikinci bölümünde insanı tanımlamaktadır; İnsanın özü zorunlu olarak varoluşu kuşatmaz, yani Tabiat düzenine göre şu veya bu insanın var olabilmesi mümkün olduğu gibi var olmaması da mümkündür. İnsan düşünür (Spinoza, 2011, S.79).

Buradan çıkarılabileceği üzere İnsanın özünün varlığı kuşatmıyor oluşu onun genel varlığa içkin olmadığı ifade edilmesidir. Bu anlamda insan sınırlı başka bir ifade ile bedenli bir var oluşa sahiptir. Bunun yanında insanın düşünme ediminden söz edilmektedir. Bu da insanın aynı zamanda ruha sahip olduğunu ifade eder. Düşünme konusu çalışmanın ilgili yerinde açıklanacaktır. Özü varlığı kuşatan tanrı/doğa kavramı burada bahsedilen insan kavramını da doğal olarak kapsayacaktır. Yukarıda açıklandığı gibi insanın tanrının sonsuz sıfatlarının bir modusu ya da bir varyantı olarak var olması bu anlamda kullanılmaktadır. Bu açıdan insanın uzamlılığı ve düşüncesi tanrının sonsuz nitelikleri ile özdeş bir yapıda değildir.

Buradan çıkaracağımız başka bir bariz sonuç ontolojik olarak kavrandığında tüm natura naturata tanrı/doğa'nın söz konusu sıfatların modusları olarak var olmaktadır. Bu noktaya dikkat edilmelidir. Klasik bir anlayışta Spinoza yakıştırılan her şeyin toplamı tanrıdır algısı bu açıdan haksız bir yakıştırma olduğu açığa çıkmaktadır. Keza her şey özdeş bir yapıda değildir farklı varyasyonlardır.

İnsan reel varlığı açısından uzam sıfatının bir tavrı iken; insan fikri ya da insanla ilgili bir fikir, düşünce sıfatının tavrıdır. Ama sonuçta, her şeyin Tanrı'nın bir ifadesi olması gibi insanla ilgili her iki husus da Tanrı'nın bir ifadesidir. Daha açık ifadesiyle, insan ruhi açıdan sonsuz düşüncenin (düşünce sıfatının) bir tezahürü: bedeni açıdan ise sosuz uzamın bir değişimidir. Her fikir bir cisme karşılık geldiği gibi, her ruh da bir bedene karşılık gelmektedir (Arıcan, 2005, S.150).

Ruh beden birliği, yalnızca insan varlığı için söz konusu değil, farklı derecelerde de olsa tüm

canlılarda söz konusudur. Ayrıca, Tanrı her şeyin nedeni olduğu için ve her şey hakkında bilgisi olduğundan dolayı, insanın bedeni hakkında bir fikri ve bilgisi vardır. Yine, ona göre, insan ruhuyla başka ruhlar arasındaki yetkinlik derecesini belirtmek ve onun Tanrı'yla ilişkisini ortaya koymak için, insan bedeninin tabiatını bilmek zorunludur (Arıcan, 2015, S.116). Ancak buradan genel anlamda bir Panpşisist (üçüncü bölümde açıklanacaktır.) teori mümkün olsa da insanın yönelimselliği, duygululuğu onu diğer natura naturatalardan ayrı olarak konumlandırmaya imkan sağlar.

Spinoza ontolojisinde doğa birleşmelerden başka bir şey değildir. İlişkilerin birleşmesi söz konusudur, yalnızca bizim algımızdan bakılacak olursa belki başka ilişkilerin olabilmesi için çözülme ve dağılmalardan bahsedebiliriz.” doğanın bütünün bakış açısından yalnızca bir birleşen ilişkiler söz konusudur (Erol, 2012, S.103).

Deleuze bu tanımlama yoluyla bir birlik yoluyla ontolojik politika kurma yoluna gitmiştir. Bununla beraber bu ilişkilerin kendi biricik birleşimleri yoluyla tekil bir birleşim türü olarak İnsan üzerinden bir zihni incelemeye gitmeye olanak sağlanmaktadır. Bu şekilde insan ontolojik olarak bir dağ, ceylan, taş olarak aynı silsileye bağlıyken kendi birleşimiyle özel olarak ele alınabilmektedir. Keza insanın bilinç seviyesi (artık yönelimselliğe ve kendi tarzıyla ilişkiselliğe imkan sağlaması bakımından) onu genel var oluşunda özneliği ile yakalamaya imkân sağlamaktadır.

Ancak burada şunu belirtmekte fayda görmekteyiz bu tanımlama bir sudür kuramını öncelememektedir. Çünkü her varlığın kendine has bir tamamlanmışlık ve diğer varlıklardan ayrılmışlığı söz konusu değil aksine ontolojik olarak natura naturatanın içkin olması tüm natura nauransları aynı düzlemde olmasını sağlamaktadır.

İnsanın bu yönünü açığa çıkarmak için fikir, duygu ve duygulanış kavramlarının Spinoza felsefesinde nasıl açıklandığını görmek fayda sağlayacaktır.

2.1. Fikir, Duygu ve Duygulanış

Öncelikle incelmemiz gereken kavram “fikir” kavramıdır. Zihinsel olanın başlangıç noktası fikirlerimizdir. Fikirlerin oluşması bir bedenli var oluşu gerektirir; fikir ile kastedilen “bir şeyi temsil eden düşünme tarzıdır.” (Deleuze, 2000, S.10) bedenli hareketim sonucu diğer bedenlerle ve cisimlerle karşılaşırım. Burada hareket ediminden bağımsız cisimlerin de bir karşılaşması söz konusu olduğu ifade edilebilir ancak bu belirli bir tarz ya da sınırlı tarzlar olacaktır. Belirttiğimiz karşılaşmalarda ruh bedene bağlı olarak bu fikirlerden etkilenecek eyleme gücünde bir dalgalanma olacaktır. Buradan anlaşılacağı üzere hareket etmek (uzamda yer değiştirmek) bedene has bir edimdir. Beden edilgin iken ruhta edilgindir. “Eğer bedenim hızlıysa zihnimde hızlıdır, bedenim yavaşsa zihnim de yavaştır. Bu nedenle bedenim hızlı ya da yavaş olmadan zihnim de hızlı ya da yavaş olmaz.” (Aras, 2022, s. 4-5)

Her biri kendi yetkinlik derecesinde, içsel gerçeklik ya da yetkinlik derecesine sahip fikirler bizde birbirlerini takip ettikleri ölçüde, bu fikirleri alanın, yani benim bir yetkinlik derecesinden başka bir yetkinlik derecesine durmaksızın geçtiğimi söylemeliyim. Hem

fikirlerle bağdaşmasında hem de fikirlerle arasındaki doğal farkta duyguyu tanımlayacak olan da işte bu sürekli varyasyonun melodik çizgisidir (Deleuze, 2000, s. 15-16).

Burada belirttiğimiz duygunun fikirler sayesinde oluşması ikisin aynı yapıda olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine farklı doğalara sahip oluşumlardır. Aralarında bir ilişki betimlememiz gerekirse; hem mantıksal hem de zamansal olarak bir öncelik sonralık ilişkisi olacaktır. Burada farklı yetkinlik seviyelerine geçişler esnasında ruh etkilenen durumdadır. Spinoza bu etkilenme durumunu şu şekilde aktarmaktadır;

O halde, görüyoruz ki Ruh büyük değişikliklerden edilgin (müteessir) olabilir ve bazen daha çok, bazen daha az yetkinliğe geçebilir ve bu pasif haller bize sevinç ve keder duygulanışlarını açıklar. Sevinç deyince ben ileride Ruh'u daha büyük bir yetkinliğe geçiren tutkuyu (pasyonu) anlayacağım; ve keder deyince de Ruh'u daha az yetkin kılan tutkuyu anlayacağım. Halbuki Ruha ve Bedene çevrilen sevinç duygulanışına ben neşe ya da hoşlanma adını veriyorum ve keder duygulanışına elem veya melankoli diyorum (Spinoza, 2011, S.140).

Zihnin oluşması Spinoza felsefesinde beden etkileşimine bağlı olduğu için bedensel etkileşimin fikri, zihni oluşturmaktadır. Bu durumda insanın iradesi bedensel etkileşimle belirlenmektedir. Bedensel etkileşim, nedensel yasaya tabi olduğu için Spinoza felsefesinde insan iradesi, nedensellik belirlenmiş Tanrısal yasanın dışına çıkamamaktadır. (Gültekin& Çelebi, 2021, s.31)

Burada Spinoza'nın varoluş felsefelerinden nasıl ayrıştığı da ön plana çıkmaktadır. Varoluş felsefelerinde belirli bir hakikat veya tümel bir anlam mevcudiyeti yerine deneyimlerimizle açıklanan bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Oysa Spinoza felsefesinde Tanrı/doğanın determinist yasaları söz konusudur. Bunun dışında eyleyen beden-özne önceleyen varoluş felsefeleriyle Spinoza'nın aynı insanı ifade eden uzam-düşünce sıfatlarının moduslarının birlikteliğini beraber düşünmek çok uzağa gitmiş olmak anlamına gelmemektedir.

Spinoza fikirleri duygulanışlar, mefhumlar ve öz fikirleri olarak üç başlıkta ele almaktadır. Duygulanış ile bedenlerin bir karışımını ifade eder (Deleuze, 2000, S.19). Peki bu ne anlama gelmektedir. Uzamlı olmaları bakımından natura naturata'nın ortak özelliğini yukarıda belirtmiştik. Burada bir karşılaşma söz konusudur. Bir karşılaşmada yaşam dünyası üzerinden düşünecek olursak şeylerin özlerine ya da nedenlerine vakıf olmayız. Yalnızca bizim ondan etkilenme bedenimizin üzerine bıraktığı bir etkiyi deneyimlemiş oluruz.

Bu durumun anlaşılması açısından bir analogiye başvurmakta fayda görmekteyiz. Sıcak bir günde odanızda pencereleriniz kapalı ve çalışmak zorundayken odanızı havalandırmak için pencereleri açtığınızda yüzünüze çarpan ve sizi ferahlatan rüzgârı akla getirebiliriz. Bu durumda olan biten şey aslında nedir?

Rüzgâr'ın nedenine ya da özüne vakıf olma söz konusu değildir. Yine aynı şekilde kendi var oluşumuz hakkında serimlenmiş bir bilgide söz konusu değildir. Olan şey yalnızca bir cismin bir beden üzerinde bıraktığı etki durumudur. İşte duygulanış ile belirtilen tam olarak bu durumdur. Duygulanış tüm varoluşlar için düşünülebilir. Kahveyle şekerin karşılaşmasında kahvenin şekeri eritmesi şekerin bu karşılaşmadaki duygulanış şekli olarak düşünülebilir. Bu

anlamda bu bilgi Spinoza terminolojisindeki üç bilgi seviyesinin en alt tabakasını oluşturmaktadır. Bir üst tabakaya çıktığımızda mefhum bilgisi karşımıza çıkmaktadır. “Mefhumun nominal tanımı, onun, bir bedenın öteki üstündeki etkisini, yani iki bedenın karışımını temsil etmek yerine, iki bedenın karakteristik oranlarının iç uygunluk ve uygunsuzluğunu temsil eden bir fikir olduğudur.” (Deleuze, 2000, S. 33) Öyleyse mefhum fikirlerinde de yine bedenli bir deneyim önceliklidir. Ancak burada dışsal bir karşılaşma değil, karşılaşma sonucu var olanların üzerinde etkiler söz konusudur. Var olanların tümünde birleşimlerin söz konusu olduğu belirtilmiştir. İkinci tip fikir bu birleşim oranlarının birbirini bozması ya da birbiriyle benzer oranlarla birleşmiş olduğundan uyum sağlaması söz konusudur. Söz konusu etki dolayısıyla nedenin (onun birincinin oranının ikincinin oranıyla uyumlu olup olmamasına göre) kavranması söz konusudur.

Spinoza'ya göre, nesnesini olabilecek bütün nedensel bağlantıları içinde konumlandırıp, onun sadece var olduğunu değil, fakat neden ve nasıl olduğu gibi olduğunu gösterir. Demek ki, doğayı ya da dünyayı upuygun fikirler üzerinden kavramak veya idrak etmek demek, doğada hüküm süren nedenselliği kavramak demektir (Cevizci, 2016, s.344).

Burada upuygunluk ile anlatılmak istenen yukarıda belirttiğimiz gibi nedenselliğin farkında olmaktır. Son tahlilde nesnesiyle uyumlu bir fikir söz konusudur. Ancak burada özlere dair bir bilgi edinme söz konusudur. Bu durum bizi üçüncü ve son bilgi türü olan özlerin bilgisine götürmektedir.

Spinoza üçüncü bilgi türünü şu şekilde aktarmaktadır; buna sezgili bilim adını vereceğiz. Bu bilgi cinsi Tanrının bazı sıfatlarının şekilli özü hakkında upuygun fikirlerden şeylerin özü hakkındaki upuygun fikre kadar yayılır (Spinoza, 2011, S.114). Burada kastedilen durum natura naturaların sıfatların modusları olarak natura naturans ile bağları sayesinde ontolojik doğalarına upuygun olarak kavranmasıdır.

Bütün bilgi türleri gibi, bu bilgi türünün de temelde pratik bir değeri vardır. Söz konusu sezgisel bilgi, yani her şeyi ezeli ve ebedi bir ışık altında, Tanrı 'da ve Tanrı aracılığıyla görme insana, onu kölelikten, yabancı bir düzende kendisine tamamen yabancı güçlerin oyuncağı olmaktan kurtarmak suretiyle, olabilecek en yüksek tatmini ve saadeti sağlar (Cevizci, 2016, s.345).

Bu bilgi türüyle Spinoza'nın üçlü bilgi sistemi tamamlanmış olur. Yapılardan anlaşılacağı üzere nesnesiyle uygunluk açısından ilk bilgi türü yanıltıcı bir durumdadır. Çünkü onda varolan bir karşılaşmadaki etkiye maruz kalır. Doğru ve geçerli bilgiye ulaştıran nesnesiyle uygunlukları bakımından ikinci ve üçüncü bilgi tipidir.

3. Zihin ve Temel Zihin Felsefesi Kuramları

İnsanın varoluşundan itibaren kendini anlama çabası onu diğer varolanlar arasındaki yerini belirlemeye yöneltmiştir. Burada temel olarak zihinsellik ve bilinçsellik durumları ön plana çıkmaktadır. Zihinsellik ve bilinçlilik durumları Antik Yunan ve Orta çağ felsefesinde ruh kavramıyla ilişkilendirilmiştir (Gültekin, 2022, s. 18).

Orta çağ sonrasında ruh kavramı yerini zihin kavramına bırakmıştır. Shaffer bunun nedeni olarak üç noktaya dikkat çekmektedir; İlk “ruh” kelimesinin bir çeşit fiziksel şey, oldukça etersiz bir gaz, pırıl pırıl bir nur yumağına işaret ettiği yolunda sürekli tahrik ve teşvik olagelmıştır. Ancak insan anatomisi hakkındaki bilgimiz genişledikçe bu inanışlar boşa çıkmıştır. İkinci olarak belirttiği noktaysa ruh kavramı teolojik inançlar demetiyle sıkı sıkıya birleşmiştir. Ve ölümlü ruhan söz edilmemektedir. Ancak bu tip bilgi kaynağına kesin gözüyle baktığımız bilgi sisteminde yer vermemekteyiz. Üçüncü olarak da ruh teriminin iki farklı fikri bir araya getirdiğini belirtir; yaşayan şey fikri ile bu yaşayan şeylerin düşünen ve hatta ahlaki bakımdan uyanık ya da manevi yönden duyarlı özel bir tür fikrini canlıların aşağı ve yüksek türleri arasındaki büyük farklılıklar görüldükçe bu fikirlerinde arasının giderek açılmakta olduğunu ifade eder (2005, s. 15-16).

Bu nedenler başta olmak üzere modern dönemde akli yönü vurgulamak için ruh kavramı yerine zihin kavramı kullanılmaktadır. İngilizce kullanımı olarak da soul(ruh) yerine mind(zihin) terimleri kullanılmaktadır.

Biz “zihin” terimini tıpkı “gündüz vakti” ifadesini, bu konuda herhangi bir nesne düşünmeksizin kullanabildiğimiz gibi zihni bir nesne olarak düşünmeksizin de kullanabiliriz (Shaffer, 2005, 16) zihin kavramı ve zihinsel olaylar denilince akla üçlü ayırım gelmektedir. Bunlar vukuf (bilme), teessür (duyma), irade (isteme)dir. Her zihni olayın bu yetilerin çalışma ve etkilerinin bir sonucu olduğu farz edilmiştir (Gültekin, 2022, s. 23).

Öyle görülüyor ki akli denebilecek aktiviteler zihin kavramı ile karşılanırken ruh kavramı artık canlılık vermek, varolma modusu gibi durumları karşılamaktadır. Ancak tüm akli aktivitelerin salt bir zihinsel alan olduğu oldukça su götürür bir durumdur. Mind (zihin) sözcüğünün kullanımlarına bakacak olursak:

- 1) Mind the traffic lamb (sakınmak, dikkat etmek)
- 2) Please mind the child (bakmak, göz kulak olmak)
- 3) Does she mind her parents? (itaat etmek)
- 4) Mind your manners (kollamak)
- 5) Did you mind when no one asked you to dance? (aldırmak, etkilenmek)
- 6) Where is my mind? (durumunu kaçırmak)

Anlaşılan o ki içinde bulunulan durumun yalnız duyulur niteliklerinin değil o anda ki özellikle özneye karşı imlemesinin biricikliğinin ayırına varmak gibi bir ayırım söz konusudur. Bunların yanı sıra o anda mevcut olmayan ancak süreklilik halinde varoluştaki sürüklenen örneğin inançlar, edinilmiş bilgiler, geleceğe dair süre gelen istekler bu gibi durumların belirtilen durumlarla aynı olduğunu söyleyebilir miyiz? Bir içinde bulunulan dikkat kesilme durumunda tuttuğunuz takımın maçı kazanacağı inancı kendini göstermemektedir. Ancak o varlığını yine de sürdürmektedir. “Öyle görülüyor ki bilincinde olmak veya bir şeyin

farkında olmak, dikkat etmek ya da kollamak, bir şey hakkında dikkat kesilmek şeklinde ortak bir özelliğe sahiptirler. İşte bu ortak özellik olan bilinç, denebilir ki zihin kavramının ana unsurudur.” (Shaffer, 2005, 17)

Ancak açıklanan bu zihinselliğin gerçeklikle ilişkisi nedir nasıl vuku bulmaktadır. Başka bir ifadeyle zihin ontolojik olarak ele almamız gerekiyorsa zihni nasıl betimlememiz gerekmektedir. Çelebi’ye göre bir yanda zihinsel olduklarını söylediğimiz durumlar ve süreçlerin yalnızca karmaşık bir fiziksel olan beynin süreçlerinden ibaret olduğunu savunan materyalist kuramlar vardır. Diğer yanda ise zihinsel durum ve süreçlerin yalnızca fiziksel bir sistemin süreçlerinden ibaret olmadıklarını aslında fiziksel olmayan bir doğaya sahip ayrı bir tür fenomen oluşturduklarını savunan düalist kuramlar vardır (2014, s.136). Bu kuramlara ek olarak “panpsişizm” kuramı eklenebilir. Panpsişizm, kabaca “her şeyin zihne veya zihin benzeri bir niteliğe sahip olduğu” görüşü olarak tanımlanabilir (Onur, 2019, s. 73). Bu kısımda çalışmamızın amacı gereği Spinoza’nın hangi kuram içerisinde bulunabileceği açısından bu kuramların alt türlerini kabaca açıklama gereği duymaktayız. Öncelikle düalizmi “subtanz düalizmi (töz düalizmi)” ve nitelik (property) düalizmi olarak iki alana ayırmak mümkündür. Töz düalizmine göre zihin fiziksel olmayan bir entitidir ve bedenden tamamiyle farklıdır. Nitelik düalizmine göreyse zihnin bazı nitelikleri maddenin niteliklerinden farklıdır (Günday, 2003, s.37).

Töz düalizminden zihnin ve bedenin birbirine indirgenemeyen iki farklı olgu olması yoluyla bu iki tözün birbirleriyle ilişkisellikleri ve etkileşimleri açısından farklı sınıflamalar mümkündür. Bunları “Epifenomalizm”, “Paralelizm”, “Etkileşimcilik” ve etkileşimciliğin bir alt varyasyonu olarak “Okkasyonalizm (aranedencilik)” olarak sıralayabiliriz.

Epifenomalizme göre beynin fiziksel nitelikleri zihinsel niteliklerini oluşturmaktadır. Paralelizme göreyse zihinsel ve fiziksel durumlar deneyim esnasında bu deneyim hem zihinsel hem fiziksel yanını etkiler. Etkileşimciliğe göreyse zihinsel ve fiziksel tözlerin karşılıklı olarak birbirini etkilemeleri söz konusudur. aranedencilikteyse bu etkileşim Tanrı aracılığıyla gerçekleşmektedir (Çelebi, 2014, s. 137-138).

Bu düalist kuramların aksine materyalist kuramlar fiziki olanın, madde, enerji ve boşluğun dışında hiçbir şeyin var olmadığını kabul eder. Fakat bu durumda düşünceler, duygular, istekler ve öteki zihni denen olaylar ne oluyor? Burada temel görüşler dört başlığa ayrılıyor bu tür terimlerin kesinlikle hiçbir anlamı olmadığı dolayısıyla dilden atılmaları gerektiği şeklindedir. Bu görüşü indergemeci materyalizim olarak adlandırabiliriz. Bu tip tabirler cehalet ve hurafeler içinde idrak edilmiş dine ve kara sanata bağlı çıkar çevrelerince uydurulmuş ve uyuşukluk eseri olarak ihmal edilmiş dilimize yapılmış bir eklentiye temsil eder. İkinci olarak ikrar (duyurum) teorisi (avowal theory) bu teori “canım sıkılıyor” gibi cümleleri pekala anlamları bulunduğunu; fakat bunların ifadeler yapmak için kullanılmadıklarını yani herhangi bir şeyi tasvir etmek, bildirmek veya iddia etmek için söylenmediklerini kabul eder. Bunlar sadece küçük davranış birimleri bazı iç (fiziksel) şartların sonuçlarıdır. Üçüncü olarak da düşünce, duygu, arzu vb. şeylere delalet eden ifadelerin anlamları olduğu fakat bunların anlamlarının salt cismani terimlerle dile getirilebileceği konusunda ısrar eden izah tarzıdır. Bu izah tarzı davranışçılık

olarak da adlandırılmaktadır. Ve son olarak özdeşlik teorisini ifade edebiliriz. Bu teori düşüncelerin, duyguların, arzuların ve öteki tüm zihinsel zihni olayların bedensel durum ve süreçlerle bir ve aynı olduğunu ileri süren görüştür (Shaffer, 2005, s.67-70).

4. Spinoza'nın Kuramlar Açısından Düşünülmesi

Spinoza'nın felsefi sisteminin hem tanrı/doğa merkezli olması hem de var olanlarda düşünme sıfatına yer vermesi açısından materyalizmi aştığını görmekteyiz. Zihni ve içeriğinin yukarıda belirtildiği bedenle karşılaşma fikirlerinden elde edilmesi ile onu davranışçılık kuramına belki de en fazla özdeşlik kuramına yaklaştığı düşünülebilir. Ancak genel olarak ontolojisi ve düşünüldüğünde natura naturatarının varlık şekli farklı oranlardaki birleşimler olduğunu ifade etmiştik bu anlamda düşünce ve uzam birer sıfat tezahürü olmak bakımından aynı düzlemde yer alıyor olsa da tezahür şekilleri ve işlevleri bakımından özdeşlik kuramı ile bir ve aynı olmadığı ifade edilebilir.

Spinoza Etika'nın ikinci bölümünde şu ifadede bulunmaktadır;

İnsan Ruhunu meydana getiren fikrin objesinde olacak olan her şey bu Ruh tarafından kavranmalıdır (algılanmalıdır); başka deyişle bir fikir zorunlu olarak orada vardır; yani, insan Ruhunu meydana getiren fikrin objesi bir beden (cisim) ise, bu bedende Ruh tarafından kavranmayan hiçbir şey olmayacaktır (2011, s.88).

Buradan deneyim karşısında bedenle kavranan şeyin ruh tarafından kavranması bakımından paralelizm düşüncesine ulaşıldığı düşünülebilir olsa da Spinoza fikirlerinin oluşmasında ki bilgilendirme türlerinde buna yol açanın ilkin bedenli yönelim olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamalarla Onu epifenomalizm içerisinde düşünmek mümkündür. Çünkü zihinsel olan bedensel olanla aynı yapıda olup onu takip etmektedir. Bir şeyi anımsadığımızda da bu konuda sessiz kalmak ya da konuşmak zihnin gücü dahilinde değildir. Buna göre zihnin özgür bir kararına göre konuştuklarını, sustuklarını sananlar ya da başka herhangi bir şeyi yaptıklarına inananlar, gözleri açık düş görenlerdir (Aras, 2022, s. 18).

Bu açıdan modern kuramlar açısından onun insan fikri bakımından epifenomalizmle düşünmek oldukça olasıdır. Bir düalist kuram olarak epifenomalizm zihni ve bedeni iki farklı töz olarak kabul etmekte her ne kadar zihin adeta gölge gibi bedensel olana bağlı ilerliyor olsa da töz olarak mevcut olmaktadır. Bu açıdan Spinoza'nın tek töz kabul etmesi bakımından itirazlar gelebilecek olsa da buna karşın Spinoza'nın 21. Yüzyıl da düşünmek açısından onun felsefesinin bir uyarlanması söz konusudur. Epifenomalizmin ön gördüğü iki töz yerine Spinoza'nın iki sıfatın modusları geçirilebilir olduğu söylenebilir. Epifenomalizm de zihnin pasif durumda olması durumu ikinci bir itirazı oluşturabilir. Bu gerçekten de Spinoza'nın epifenomalizmden uzaklaştırılan bir husustur.

Ancak amacımız mevcut kuramlar açısından onun insan anlayışının değerlendirmek olduğu için en fazla yaklaşılabileceğimiz kuram olarak epifenomalizm açığa çıkmaktadır. Biz bu açıklamayı yaparken Spinoza felsefesindeki insanın durumunu değerlendirme altına almaktayız onun genel ontolojisi bakımından panpsişizm başlığı altında değerlendirmekte oldukça olası bir durumdur. İlk bölümde onun genel varlık anlayışını açıklarken ifade ettiğimiz

tüm natura naturatarın, natura naturansın düşünce ve uzam sıfatlarının varyasyonları olarak varolmaları bu ifadeyi güçlendirmektedir. Belirtmek gerekir ki panpsişizmin ön gördüğü ortak zihinsellik ve bilinçlilikte her var olanda aynı düzeyde bir zihinselliği kast etmemektedir. Bilinç, varlık sahnesine sonradan çıkmış bir fenomen değildir, oluş sürecinin başından itibaren vardır. Panpsişizmin birincisinin doğal sonucu olan ikinci iddiası ise, bilincin tüm varlık skalasında belli biçim ve derecelerde bulunduğu şeklindedir (Onur, 2019, s. 73).

SONUÇ

Spinoza'nın kendi özgün genel olarak ontolojik diyebileceğimiz felsefesiyle özellikle sıfatlar kuramı açısından 21. Yüzyıl zihin felsefesi açısından bir yeniden keşfi son derece önem arz etmektedir. Bunun başlıca nedenleri arasında görüldüğü üzere modern kuramlar belirli bir töz veya tözlerden hareketle kendini temellendirirken kör adam fil hikayesini akla getirir. Adam filin hangi tarafına temas etse kendince bir çıkarımda bulunmakta kendi görüşüyle uyuşmayan kısımları görmediği gibi monist materyalist yaklaşımlar davranışlar hakkında gayet başarılı açıklamalar yaparken istekler, inanışlar gibi durumlarda yeterince doyurucu bir açıklamadan uzak kalmakta ya da varlığını kabul etmemektedir.

Düalist yaklaşımlardaysa tikel bir töz olarak ruh veya zihnin bireysel varlığının olması ciddi olarak tartışmaya açık bir durumdur. Spinoza'yı günümüz kavramlarıyla açıklarken yaşanan güçlüklerden birinin sebebi olarak bu durumu gösterebiliriz. Buna karşın Spinoza'nın belirli çoğul töz yerine tek tözden yola çıkarak açıkladığı sıfatlar teorisi kuramları yeniden değerlendirmeye oldukça uygun bir alan sağlamaktadır.

Özellikle varoluş felsefelerinden keskin ayrımını sağlayan belirlenmiş yasalara göre eyleme, günümüz post modernitede bir anlam ortaya koymaktadır: yaratıcı doğa entelektüelite anlamında tüm bilgilere sahiptir. Tikel bir türev olarak insan bu entelektüel seviyedeki bilgiyi deneyimlemektedir.

Mevcut kuramlar açısından Spinoza'nın felsefesini tek bir kurama indirgemek mümkün olmasa da bizce genel ontolojisi açısından panpsişizm insan özelindeyse epifenomalizm ön plana çıkmaktadır. Bu konu üzerine yeni yapılacak çalışmalarda Spinoza'nın özellikle ontolojisiyle iç içe girmiş bilgi felsefesi kaynaklı yeni bir kuramın belki de dualist zihin kuramının olması oldukça radikal ve araştırmaya değer bir konu olarak yeni ufuklar sağlamaktadır. Örneğin Spinoza'nın üçüncü bilgi türü olarak gösterdiği öz bilgisine erişilince bilginin sezgisel olarak vuku bulması ve artık ruh ve beden olarak doğrudan karşılaşmaya gerek kalmaması hali bu duruma henüz tamamlanmamış bir proje olarak kaynaklık edebilir.

Beden, ruh, zihin, bilinç ve öz bilinç kavramlarının henüz hem kendileri hem birbirleriyle ilişkileri bakımından muğlaklığının tam olarak dağılmamış ve üzerlerinde araştırma yapmaya açık olması bu açıdan oldukça heyecan verici bir durum olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Aras, K. (2022), “Bir Bedenin Neler Yapabileceğini Bilmiyoruz içinde: Beden Felsefesi”
Gültekin, A. (Ed.), *Çanakkale, Paradigma Akademi*, S. 4-5,18
- Arıcan, M. K. (2005), “Spinoza Felsefesinde İnsan.” *Felsefe Dünyası*, Ankara, C. 2005/2,
S.42, Ss. 150
- Arıcan, M. K. (2015,) “Spinoza Felsefesi Üzerine Yazılar.” Ankara, *Divan Kitap*, S.
103,106,116
- Ceylan, T. (2019). “Belirlenimci Etik’te, Paradoksal Bir Durum Olan Özgürlük-Zorunluluk
Bağıntısı ve Rasyonalite (Spinoza Örneği).” *Kaygı Dergisi*, C.2012/19, s. 57
- Cevizci, A. (2016) *On Yedinci Yüzyıl Felsefesi*. 4. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Çelebi, V. (2014), “Zihinsel Durumların Ne Olduğu Problemine İlişkin Temel Yaklaşımlar.”
Felsefe Dünyası, C. 2014/2, S.60, Ss.136-138
- Deleuze, G. (2000), *Spinoza Üzerine On Bir Ders*, Baker, U. (Çev.), Ankara, Öteki Matbaa,
S.10,15-16,19,34
- Erol, S. (2012), *Gilles Deleuze’ün Fark Felsefesi*, Konya, Çizgi Kitabevi, s.200
- Gültekin, A. & Çelebi, E. (2021). “Spinoza Ontolojisi Bağlamında Yapay Zekâ ve Bir Duygu
Varlığı Olan İnsan Üzerine Bir Değerlendirme.” *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler
Dergisi*, 11 (2), S. 31
- Gültekin, A. (2022). “Zihin Felsefesinde Zihin Kavramının Serencamı: Antik Yunandan
Günümüze Ruh Kavramından Zihin Kavramına Tarihsel Perspektif.” *Abant Sosyal
Bilimler Dergisi*, C. 22, S. 1, Ss. 18., 28.
- Günday, Ş. (2003), *Zihin Felsefesi*, Bursa: Asa Kitabevi.
- Onur, F. (2019). “Bilinç Problemi ve Panpsişizm, Metazihin Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi
Dergisi, C. 2, S.1, s.73
- Shaffer, A. S. (2005). *Zihin Felsefesi*, (Çev. Koç, T.), 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Spinoza, B. (2011). *Etika*, (Çev. Ülken, H. Z.), 4. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

**Spinoza's Mind-Body Problematic:
The Place and Importance of Spinoza Among Theories
Philosophy of Mind**

Research Article

Barış BİÇER

Bingol University, Institute of Social Sciences
Department of Philosophy Postgraduate Student
barisbicer0088@gmail.com
ORCID: 0009-0000-5599-3255
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8241297>

ABSTRACT

In this study, the mind-body relationship will be explained based on the concept of human in Brauch Spinoza's philosophy system. The concept of man exists as a mode in the general field of existence. In this case, even if we find the mind-body integrity as a determined structure, it has been examined to which theories this situation will correspond to in the current philosophy of mind. The importance of Spinoza both in terms of philosophy of mind and existing theories has been tried to be revealed. In terms of being the source of modern philosophy of mind, western philosophy considers Descartes among the founders of the modern period. Undoubtedly, the school that develops from the structure that is defended by him shapes today's philosophy. However, it is necessary to return to the study of Spinoza, both because he was able to close the 'deficiencies' in Descartes' philosophy, such as how the body and mind interaction took place, and because he created an alternative source philosophy with his own unique style. In this way, mental phenomenology will provide new data to solve today's problems such as the mind issue of artificial intelligence. In these days when the postmodern era we live in undoubtedly needs new perspectives, examining the cornerstones of the history of philosophy with today's concepts stands as a way to illuminate the way to tomorrow.

Key Words: Spinoza, human, mind of philosophy, mind, body